

DE BROMMER MET BAM I

De brommer met bami

Sumatra, Java & Bali

Jan Boonstra

©2018 Jan Boonstra
ISBN 978 90 8759 825 9
NUR 508

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag
www.uitgeveriju2pi.nl

fotografie & ontwerp Jan Boonstra
auteursportret Arjo Bleeker

Jan Boonstra
WERELD IN WOORD EN BEELD
reisverhalen en -fotografie
www.wereldinwoordenbeeld.nl
www.wiweb.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Anjing menggonggong, kafilah tetap berlal
De honden blaffen, de karavaan trekt verder
(Arabisch spreekwoord)

De Indische Archipel – Indonesië

SUMATRA

JAVA

BALI

SUMATRA

MEDAN, BUKIT LAWANG

- Tropenlucht 13
- De firma Pariwisata 14
- Medan in een roes 16

VAN BUKIT LAWANG NAAR BRASTAGI

- De mensen van het bos 19
- Parkeerbeheer (I) 23

DOOR HET LAND VAN DE BATAKS NAAR SAMOSIR

- Welkom bij de Barbaren 29
- Het hebben van de zaak 31
- Royaal appartement op de eerste verdieping 32
- Een dozijn vrouwen 36

SAMOSIR EN OMGEVING

- Bergafwaarts naar de dennenboom 38
- Een toast op het bruidspaar 41
- Rum-Cola, en dan zonder rum 44
- Goede raad is duur 45

AMBARITA EN DE WONDERE WERELD VAN DE ADAT

- Hapklare brokken 51
- Graag twee flessen bier 54
- Adat, *continued* 56

DE BATAKS IN LUMBAN BINANGA / NAAR PADANGSIDEMPUAN

- In goede handen 60

AAN WEERSZIJDEN VAN DE EVENAAR

- Kruiden langs de Trans-Sumatra Highway 67
- Troubled bridge over water* 68
- Souvenirjager op de evenaar 70

BUKITTINGGI

- Slimme zigeuners 73
- De overwinnaars op de buffel 76
- Knippen voor een koopje 78

Van Groningen naar Winschoten 81

Formore endless 84

MANINJAU: HET DORP EN HET MEER

Hati, hati! 89

Een goed begin 90

Nog twee maaltijden aan het meer 93

JAVA

NAAR BOGOR

The stick man, en Sali en Ari 98

Alles Soeharto 101

Zorgen in Buitenzorg 103

Richting Mekka 105

VAN BOGOR NAAR BANDUNG

Jalan Nasional 11 naar Bandung 109

Vergane glorie in de regen 110

Padang in Bandung 113

VIA CANGKUANG NAAR PANGANDARAN

De tempels bij de Lelievijver 116

Zes huizen voor zes vrouwen 118

Kampung Naga 120

Sorry, is finished 122

PANGANDARAN

Linksom of rechtsom 127

Indonesisch eten – met Chinezen 130

Parkeerbeheer (II) 131

VIA CILACAP NAAR WONOSOBO

Met de *long boat* naar Cilacap 133

Driehonderd *Bahasa's Indonesia* 135

Jongeheer Suwarno 136

DIENG PLATEAU – BOROBUDUR – YOGYAKARTA

Rook en gassen 141

Zo'n anderhalf miljoen blokken 147

Tafelmuziek 149

YOGYAKARTA

De bus naar de Kraton 153

Je kunt ze er zelf niet voor maken 156

Onze neef in Yogyakarta 159

Vrijgevig 163

Hier sien waai die Kraton 166

VIA PRAMBANAN NAAR TAWANG MANGU

Prambanan 171

Weer een Kraton, weer saté en weer een tempel 173

First tomato soup, then satay 176

DE LANGE RIT NAAR MALANG

De verplichte vrijwillige kerkelijke bijdrage 179

Oen 181

HET TENGGER-MASSIEF, CEMORO LAWANG

Vroeg op, daarna thee 183

Beloofd is beloofd 185

De niet-zo-ideale schoonzoon 186

Bromo sunset 188

BROMO-TENGGER-SEMERU N.P., KALIBARU

Bromo sunrise 191

Bami goreng speciaal 193

Oproep tot gebed 195

Afhaalrestaurant Muslim 196

LUIE DAG IN KALIBARU

Alles op zijn tijd 200

BALI

LOVINA BEACH - KALIBUKBUK (I)

Ni Wayan en I Ketut 207

Een Rolex voor een euro 209

Vrijzinnige hindoes 210

LOVINA BEACH - KALIBUKBUK (II)

Gebakken eieren en tijgerbalsem 213

Kalibukbuk 215

DE BUS EN DE BENENWAGEN NAAR UBUD

Op tempeltoer 217

Antiek 220

Tweehonderd uitvaartverzorgers 222

Alle dagen feest 224

Eindstation Ubud 225

LAATSTE DAG IN INDONESIË

Souvenirs 228

SUMATRA

Medan - Sumatra

Bukit Lawang - Sumatra

MEDAN, BUKIT LAWANG

Tropenlucht

Waarom ruiken de tropen naar de tropen? De vraag komt bij me op als we vanuit het vliegtuig de buitenlucht instappen en worstelend met onze handbagage de steile trap aflopen.

Misschien ruikt het in Medan helemaal niet anders dan overal op de wereld. Misschien is het inbeelding, niet meer dan een vreemde gewaarwording op het moment dat je ergens in Azië zo pardoes de vochtige warmte binnenstapt. Misschien hangt er juist in vliegtuigen een onbestemd luchtje. Niet zo vreemd als je met een paar honderd man urenlang in een betrekkelijk kleine ruime opgesloten hebt gezeten: he, wat ruik ik toch? – oh, dat is de frisse lucht.

Of zou je de vochtige warmte in de tropen toch kunnen ruiken? En, zo ja, waarom is die geur, in bijvoorbeeld Indonesië, dan anders dan in Nederland op wat wij een 'broeierige tropische dag' noemen? Is het de vochtige grond van de wouden? Het rottende straatafval in de steden? Het fruit dat overal langs de weg te koop is, met als meest beruchte de *doerian*: *'Yes, people say durian tastes like heaven, but smells like hell!'*

Het schijnt dat het verschil in voeding de reden is dat wij soms vinden dat er aan Aziaten een luchtje hangt, en dat zij dat van ons vinden. De vissaus en de oestersaus die bijvoorbeeld in Vietnam elke dag op het menu staat, de ketjaps en de kruidige boemboes voor de Indonesiërs – ooit de geur van een lepeltje trassi opgesnoven? Evenzo kunnen Aziaten

aan ons ruiken dat we zuivelproducten eten en drinken. En, over eten gesproken en als je het over luchtjes hebt, wat te denken van de miljoenen, meestal op houtvuren gestookte, wokken die om de vijftig meter staan te pruttelen en te sissen? *Een* bestanddeel van de tropengeur zou weleens de melange van alle etensgeuren kunnen zijn. Alles bereid in de gigantische open keuken die hier op de vliegtuigtrap aan mijn voeten ligt: de keuken die Indonesië heet.

Medan heeft dus geen gesloten gates. Toch is het de derde grootste stad van Indonesië en goed voor ruim twee miljoen inwoners. In de aankomst-, tevens vertrek-, tevens incheck- en douane-hal is onze eerste gang naar de bagagebelt. Het is altijd een opluchting als die twee bekende rugzakken in beeld komen.

Onderweg naar de bus maken we kennis met enkele mensen die bij onze groep horen. En met Carla, onze Nederlandse reisleader.

De firma Pariwisata

Zowel op de voor- en achterkant, als op de zijkanen van de bus staat met grote letters PARIWISATA. Dagenlang heb ik gedacht dat het de naam van een busonderneming was. Tot ik bedacht dat het dan wel een enorm bedrijf moest zijn: kleine bussen, grote bussen, alles van eenvoudig tot super-de-luxe en in alle uithoeken van Sumatra actief. Alles van de firma PARIWISATA. Nee, *pariwisata* betekent toeristen. Mochten jullie het aan onze bleke koppen nog niet hebben gezien, dan weet je het nu. Opzij, geen flauwekul, wij zijn toeristen! Zoals je soms achterop een vrachtwagen een bord ziet met VEEVERVOER of PAARDEN. Gebrandmerkt als *pariwisata* zullen we vier weken door het westen van Indonesië trekken.

In de bus wordt Nordin geïntroduceerd, of liever: hij introduceert zichzelf. In goed (weliswaar Indonesisch getint) Engels doet hij dat zo open en charmant dat hij me onmiddellijk bevalt. Niet een gids die op de automatische piloot bijna letterlijk hetzelfde verhaal oplepelt dat jij net de avond tevoren in je reisgids hebt gelezen, maar iemand die houdt van zijn land en daar graag over vertelt. Maar iedereen is te moe.

Toch doet Nordin pogingen ons een paar woorden Maleis te leren. Goedemorgen, goedemiddag, goedenavond: *selamat pagi, selamat siang, selamat sore*. En, voor later vanavond: *selamat malam* – ik vrees dat de kennismaking met mijn lekkere bedje en een *selamat malam* aan

het adres van mijn vrouw nog wel enkele uren op zich zal laten wachten. Nordin is onvermoeibaar: *Apa kabar?* Hoe gaat het? Ik onthoud dat het sociaal gewenste antwoord 'fiets' in het Engels is: *apa kabar? Baik, baik!*

Op het eerste gezicht is het Maleis een eenvoudige taal. Een voorbeeldje met vier woorden: *selamat* betekent zoveel als 'goed' of 'gezegend', *siang* is 'middag', *jalan* is 'lopen of straat' en *makan* is 'eten'. Hiermee kun je meteen al de volgende combinaties maken: *selamat siang* is 'goedemiddag', *selamat makan* is 'smakelijk eten', *selamat jalan* is 'goede weg', oftewel 'goede reis', en de combinatie *makan siang* is dan weer 'middageten'. Als we over een paar uur langs de rivier lopen, zal een meneer die een praatje wil maken '*Jalan, jalan?*' roepen: '(zijn jullie) aan de wandel?'

Nordin treft het niet deze eerste dag. We zijn ongeveer een dag geleden van huis gegaan, en hoewel je altijd mensen hebt die in staat zijn om in een vliegtuig probleemloos een paar uur van de wereld te zijn, denk ik toch dat er niet veel zijn die op de vlucht goed geslapen hebben. Ik in elk geval niet – zelfs het vrouwelijk schoon van Singapore Airlines heeft mij niet tot een droompje kunnen verleiden. Het is in Medan nog maar 12.00 uur 's middags, maar Nordins publiek wil eigenlijk alleen maar slapen.

Vakkundig loodst onze chauffeur de aan hem toevertrouwde *pariwisata* door het drukke verkeer. Zoals in bijna heel Azië wordt in Indonesië links gereden. Veel Indonesische chauffeurs rijden niet alleen links, ze rijden ook link. Dat er toch betrekkelijk weinig ernstige ongelukken gebeuren is te danken aan de deplorabele toestand van de wegen. Op een zandweg met kuilen en scherpe rotspunten laat je het wel om met 120 te gaan bumperkleven. Bovendien, als je voor de firma *PARIWISATA* rijdt, en dus wilt dat 'jouw buitenlanders' de volgende dag weer vol goede moed in je bus plaatsnemen, doe je er verstandig aan in de baas zijn tijd de Indonesische rijstijl te verloochenen. Na deze vakantie zal ik bij het doorbladeren van vier weken NRC een berichtje tegenkomen over een busongeluk even ten zuiden van Jakarta. De chauffeurs van twee bussen, beide propvol met passagiers, waren een wedstrijdje aangegaan. De race eindigde met een frontale crash van een van de bussen en kostte aan een tiental passagiers het leven, een veelvoud raakte gewond. Het artikel spreekt over een illegale straatrace tussen 'twee bussen van het openbaar vervoer'. Godzijdank, lijnbussen dus. Geen bussen met *pariwisata*.

Medan in een roes

Als we Medan binnenrijden, ben ik opeens over mijn slaap heen. Het is goed dat de verkeerstroom maar moeizaam vordert, want ik kom ogen te kort. Winkels, kraampjes, standwerkers met niet meer dan een kistje of een kleedje met handel. Langs de kant staan karretjes met eten, de zogenaamde *warungs*.

Zelfs achter de dikke ruit van de bus vallen we op in het straatbeeld. De kinderen zwaaien als we voorbijkomen en de ouderen lachen ons vriendelijk toe. Eén ding is me nu al duidelijk: waar we ons de komende weken vertonen, we zijn een bezienswaardigheid.

Het verkeer waarvan we al uren deel uit maken, bestaat uit auto's, brommers, fietsen, en fietstaxi's die in dit land *betjaks* heten. In Medan is de Indonesische betjak een zijspan-uitvoering: de passagiers zitten niet voor of achter de fietser, maar in een bakje ernaast. De meeste betjaks hebben een cabriolet-achtige huif boven de zitplaats. Meestal is de achterkant van de passagiersbak in felle kleuren beschilderd. Soms zijn het complete schilderijen.

Al naargelang de beschikbare ruimte smaller of breder wordt, vloeien de eindeloze verkeersstromen ogenschijnlijk probleemloos in en uit elkaar. Elke weggebruiker geeft de ander precies zoveel ruimte als hij, naar zijn inschatting, nodig heeft en geen decimeter meer. In Nederland behoren fietsers en ook voetgangers vanzelfsprekend tot de verkeersdeelnemers – sterker, het zijn juist de fietsers die, hoewel ze zich het brutaalst gedragen, wettelijk de meeste bescherming genieten. Daarentegen heeft de kwetsbare tweewieler in het Indonesische verkeer niets in te brengen – zoals in veel landen in Azië geldt ook hier het recht van de sterkste. Fietsers die naast de bus bijna van de weg worden gedrukt gaan op het laatste moment alsnog in de remmen, als ze die al hebben. De vrouwen die voor ons de weg oversteken, komen op het nippertje ongeschonden aan de overkant. Ook onze chauffeur is meedogenloos. In zijn visie op het verkeer lijkt de voetganger helemaal niet voor te komen.

Over voetgangers gesproken: aan de kant ligt een bedelaar zonder benen. Letterlijk in de goot. Met één hand drukt hij zijn romp omhoog, in de andere houdt hij een kartonnen bakje. Met een krappe boog rijden we om de man heen, de grote wielen van de bus moeten rakelings langs hem zijn gegaan.

In mijn overpeinzingen met betrekking tot de samenstelling van de typische tropenluchtjes, viel het woord 'lichaamsgeuren'. Ik denk dat het in de bus zo langzamerhand ruikt naar pariwisata die zich anderhalve dag niet hebben gedoucht en verschoond. Ik voelde me al vies toen ik uit het vliegtuig stapte, de klamme hitte van het middaguur maakt het alleen maar erger. Nordin is echter zo fris als een hoentje en nog steeds onvermoeibaar – Medan is *zijn* stad en dat zullen we weten.

Achtereenvolgens worden we langs en door het Paleis van de Sultan, de Grote Moskee en een tempel geleid – ik vind het allemaal prima. Ik noteer dat het laatste bouwwerk de taoïstische Gunung Timur Tempel is. Vanavond lees ik wel even waar het over gaat, of anders zoek ik het thuis wel uit.

De eerste foto's zijn gemaakt. Hoe brutaal je in een onbekend land kunt fotograferen is elk jaar weer een kwestie van aftasten, maar het is me nu al duidelijk dat dit de komende weken geen problemen zal opleveren. In de moskee zaten een man en een vrouw met hun kind en een oudere man. Toen ik voor de zekerheid toch even netjes vroeg, gingen ze er zelfs speciaal voor zitten. De vrouw probeerde nog in der haast haar hoofd-doek over het haar te trekken. Zelden heb ik zo relaxed een paar foto's gemaakt, in een moskee nog wel.

Elke keer als Nordin een stukje *tourist information* heeft verkondigd, stelt hij dezelfde vraag.

'Are there any questions?'

Op het laatst schudden we zelfs niet meer van nee.

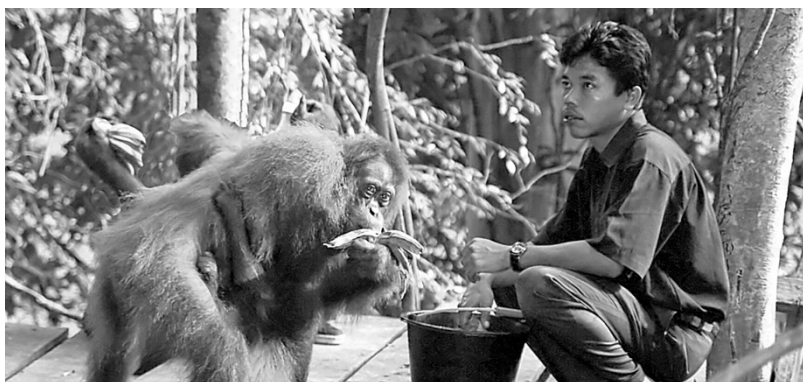
'Ah, you must be very tired. Tomorrow you feel better!'

Rond het eind van de middag zijn we in het Rindu Alam hotel in Bukit Lawang. Eindelijk de schoenen en sokken uit, eindelijk douchen en eindelijk een schone onderbroek aan. Tijd voor de korte broek, bedenk ik, terwijl ik mijn rugzak overhoophaal.

Op zo'n moment is het de kunst om niet te gaan slapen. De verleiding is groot om even te gaan liggen, maar als we het redden om straks op de Indonesische tijd plat te gaan, is de kans groot dat we morgen meteen in het ritme zitten. Niet echt een goed idee als je al tegen de slaap vecht, maar de verleiding om een koud biertje te nemen is onweerstaanbaar. Nadat ik zelfs een tweede Bintang heb genomen wordt het tijd om een restaurantje op te zoeken.

Een uur nadat het begon te schemeren is het pikdonker. Het schaars verlichte pad naar het restaurant voert omhoog langs de Sungai Bohorok rivier. Links en rechts zitten mensen voor hun huisjes, hun huiskamer is de weg waarop we lopen. Aan een tafel midden op het pad zit een man met zijn dochttertje op schoot naar een piepklein tv'tje te kijken. Het meisje is voor de avond in een prachtig jurkje-met-franjes gestoken – ik kan me tenminste niet voorstellen dat ze zo de hele dag buiten heeft gespeeld. Terwijl vader ons vriendelijk groet, probeert hij de antennesprietten die boven uit het toestel steken zo te richten dat de sneeuwbuien op het scherm tot een minimum worden beperkt. Het pad gaat verder en als we naar het restaurant willen, moeten we over een slingerende kettingbrug naar de overkant van de rivier. Onzichtbaar in het donker, horen we in de diepte onder ons het gespartel van spelende kinderen.

Het is op elke reis weer de sensatie van de eerste dagen: de verbazing over alles wat tienduizend kilometer van huis zo anders is. De ervaring heeft geleerd dat die verbazing snel slijt en dat de bijzonderheden van het eerste uur je na een paar dagen niet meer opvallen. Zo zie ik, als we even later zitten te eten, in het halfduistere restaurantje op ooghoogte blanke elektriciteitsdraden hangen. Ik weet zeker dat er spanning op staat omdat aan hetzelfde draadje, een meter verderop, een brandend peertje bungelt. Het uitgebouwde gedeelte van het terras waar wij zitten bevindt zich hoog boven de rivier. Het einde van het plateau is open: geen hekje of zelfs maar een touwtje. Stel dat je slechtziend bent en je loopt op de tast in het donker naar de rand: voordat je het weet, lig je zes meter lager tussen de spelende kinderen in de rivier. Vlak achter mijn stoel ontbreken drie planken uit de vloer en kijk je in een donker gat. Te klein om helemaal in te verdwijnen, maar als je er per ongeluk in stapt, kon je morgen weleens op de eerste gipsvlucht richting Schiphol zitten. Zoals gezegd: het is de verbazing van de eerste dagen.

VAN BUKIT LAWANG NAAR BRASTAGI

De mensen van het bos

Het was vannacht bloedheet op de kamer. Toen ik naar de badkamer sloop, wekte Jelly nog de indruk dat ze sliep, maar vijf minuten later stond ze naast me. Dat we op onze eerste morgen in Indonesië al om zes uur op moeten, is wat mij betreft niet zo'n groot probleem. Ondanks onze goede voornemens om zo snel mogelijk in het goede ritme te zitten, was ik vannacht om half vier klaarwakker.

De reden dat we vanmorgen vroeg uit de veren moeten, is dat we nog voor de middag naar Brastagi afreizen, en dat we vanzelfsprekend Bukit Lawang niet kunnen verlaten voordat we het Orang-Oetan Rehabilitatie Centrum hebben bezocht.

Bukit Lawang ligt aan de oostrand van het Gunung Leuser National Park, een gebied zo groot als onze drie noordelijke provincies samen. Ongerepte jungle, al wordt deze jungle letterlijk met het uur ongerepter: de laatste twintig jaar is er 40.000 hectare tropisch regenwoud verdwenen. Zoals overal in Indonesië dienen de ontginningen slechts één doel: de aanleg van nog meer palplantages. De illegale houtkap wordt gefaciliteerd door een diepgewortelde corruptie bij alle instanties die ermee te maken hebben. Onderzoekers van de Universiteit van Maryland hebben aan de hand van satellietbeelden aangetoond dat tussen 2002 en 2012 in het land een gebied is gekapt ter grootte van Ierland. In 2015 ging nog 2,6 miljoen hectare woud in vlammen op als gevolg van aangestoken bosbranden, alle percelen lagen toevallig in de buurt van bestaande palplantages.